

VI. IN MEMORIAM

Stefan Weyman 1913 - 1978

W dniu 4 września 1978 r. zmarł nagle w Kamieniu Pomorskim Stefan Weyman, dr praw, docent, b. asystent i adiunkt przy Katedrze Historii Prawa Polskiego Uniwersytetu Poznańskiego, b. dyrektor Biblioteki Kórnickiej Polskiej Akademii Nauk, b. dyrektor biura i główny redaktor wydawnictw Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, członek Wydziału Historii i Nauk Społecznych tegoż Towarzystwa, b. dyrektor Wojewódzkiego Komitetu Opieki Społecznej w Poznaniu, b. współpracownik Kierownictwa Badań nad Początkami Państwa Polskiego w Warszawie, członek Instytutu Zachodniego w Poznaniu.

Stefan Weyman urodził się 21 lipca 1913 r. w Poznaniu. Jego ojciec Jan, mistrz stolarski w Poznaniu, poległ w 1916 r. na froncie. Dzięki wysiłkowi matki i sióstr Stefan ukończył w 1932 r. Gimnazjum im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu, a bezpośrednio po maturze odbył studia prawnicze na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Poznańskiego (1932 - 1936).

W czasie studiów — jako uczestnik seminarium z historii prawa polskiego — zwrócił na siebie uwagę prof. Zygmunta Wojciechowskiego, otrzymał rękopis do opracowania i już w dwa lata po magisterium przedłożył swojemu Wydziałowi drukowaną rozprawę doktorską pt. *Cła i drogi handlowe w Polsce piastowskiej* (drukowana w serii pt. „Prace Komisji Historycznej PTPN” t. XIII, z. 1, Poznań 1938, ss. 144 z mapą). W listopadzie 1938 r. został promowany na doktora praw.

Zwięzła, ale bogata w treść rozprawa doktorska wniosła wartościowy i trwały wkład do nauki. Wypełniła dotkliwą lukę w dotychczasowej wiedzy o urządzeniach ustrojowych Polski piastowskiej, odsłoniła ważne zjawiska z historii handlu, skarbowości i komunikacji na ziemiach polskich tego okresu. Została też życzliwie przyjęta przez współczesną krytykę naukową (zob. rec. M. Magdańskiego w „Rocznikach Dziejów Społecznych i Gospodarczych” t. VIII, z. 1, 1939, s. 191 - 195) i nadal zachowuje walor podstawowego opracowania.

Po tak udanym debiucie naukowym miał Stefan Weyman przed sobą wielce obiecującą przyszłość. Związany z Katedrą Historii Prawa Polskiego Uniwersytetu Poznańskiego jako asystent-wolontariusz (od 1937 r.), mając zapewnioną podstawę egzystencji jako stypendysta Funduszu Kultury Narodowej, przystąpił zaraz po doktoracie do nowej pracy nad historią ustroju Pomorza Zachodniego w czasach piastowskich i w 1939 r. był już w niej daleko zaawansowany.

Niestety, katastrofa wojenna zniweczyła planowane dzieło. Stefan Weyman

wziął udział, jako ochotnik, w kampanii wrześniowej i uniknął wprowadzie niewoli, ale wrócił do Poznania z ciężko nadwężonym zdrowiem (gruźlica płuc). W okresie do roku 1941 ukrywał się u rodziny, dźwigając się mozolnie z choroby, ale do pełni sił fizycznych nie wrócił już nigdy. Mimo to od 1940 r. organizował i prowadził w Poznaniu tajne nauczanie w zakresie szkolnictwa podstawowego i średniego, a od 1942 r. począwszy, musiał już — jako przyuczony księgowy — zdobywać własne środki utrzymania. Aż do końca okupacji był pozbawiony możliwości dalszego prowadzenia pracy naukowej.

Po wojnie dwie instytucje zaabsorbowały Stefana Weymana najbardziej: Uniwersytet Poznański przez lat dziesięć (1945 - 1955) i Biblioteka Kórnicka Polskiej Akademii Nauk przez dalsze dwadzieścia trzy lata (1955 - 1978).

Do pracy w Uniwersytecie powrócił Weyman zaraz po wojnie jako starszy asystent przy Katedrze Historii Prawa Polskiego, jeszcze w 1945 r. awansowany na adiunkta. Z wielką gorliwością wziął udział w najpilniejszym zadaniu, a mianowicie w odbudowie Katedry i Zakładu ze zniszczeń wojennych i już w 1947 r. przyczynił się do wydania okazałego tomu *Statutów Kazimierza Wielkiego w opracowaniu Oswalda Balzera* (z rękopisu pośmiertnego wydali: Z. Kaczmarczyk, M. Szczaniecki, S. Weyman — w serii „Studia nad historią prawa polskiego”, t. XIX, Poznań PTPN 1947, ss. XXXIX — 527). Dalsze prace wykonywał w Zakładzie i publikował ich wyniki w porozumieniu z pozauniwersyteckimi instytucjami naukowymi.

Okazał się też bardzo dobrym nauczycielem i wychowawcą młodzieży akademickiej. Jako adiunkt prowadził oczywiście ćwiczenia, ale w okresach nadmiernych obciążeń i nasilających się chorób prof. Zygmunta Wojciechowskiego pełnił rzeczywiście funkcje samodzielnego nauczyciela akademickiego — jako wykładowca, prowadzący seminaria i egzaminy. Sympatię i uznanie młodzieży zaskarbił sobie przede wszystkim jako troskliwy opiekun grup studenckich i sprawiedliwy egzaminator. Jego praca dydaktyczna i wychowawcza była niejednokrotnie wyróżniana i nagradzana przez władze akademickie.

Rozstanie z Uniwersytetem dokonało się w obustronnej, pełnej harmonii. Wniosek prof. Zygmunta Wojciechowskiego o nadanie Stefanowi Weymanowi tytułu naukowego docenta uzyskał pełne poparcie wszystkich instancji uniwersyteckich i został zrealizowany w Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej dla Pracowników Nauki w styczniu 1956 r. Sam Weyman, żegnając się z Uczelnią, poświęcił zmarłemu właśnie prof. Zygmuntowi Wojciechowskiemu, swemu mistrzowi i opiekunowi, piękne wspomnienie pośmiertne, najobszerniejsze i najcieplejsze z wszystkich dotąd ogłoszonych (zob. „Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk” za III i IV kwartał 1955 r., s. 370 - 386).

Przejście z Uniwersytetu do Biblioteki Kórnickiej nastąpiło także w harmonijnym porozumieniu pomiędzy poznańskim środowiskiem naukowym a Polską Akademią Nauk. Na stanowisku dyrektora Biblioteki Kórnickiej przedłużał się wakans po zmarłym w 1952 r. prof. Stanisławie Bodniaku. Wybór następcy w osobie Stefana Weymana okazał się nader szczęśliwy.

Dyrektorem Biblioteki Kórnickiej był Weyman przez lat dwadzieścia (1955 - 1975), dopóki starczyło Mu zdrowia, po czym przez trzy lata (do 31 lipca 1978 r.), do przejścia na emeryturę i prawie do śmierci, pracował jeszcze dla instytucji jako samodzielny pracownik badawczo-naukowy.

Ciążar kierowania instytucją był znaczny; Biblioteka Kórnicka jest placówką złożoną, obok właściwej biblioteki o znaczeniu ogólnokrajowym obejmuje jeszcze historyczny Zamek i Muzeum w Kórniku, szeroko dostępny dla zwiedzających, i Oddział w Poznaniu.

W 1954 r. Biblioteka stała się placówką Polskiej Akademii Nauk i odtąd zarysowały się przed nią daleko lepsze perspektywy rozwoju. Nowy Dyrektor nie

zmarnował tej szansy. Zajął się gorliwie i bazą materialną, i ewidencją wzrastających stale zbiorów, i organizacją pracy, i kształceniem młodej kadry bibliotekarzy. Wkrótce też osiągnął bardzo poważne efekty. Do szczególnych Jego zasług organizacyjnych zalicza się powszechnie urządzenie w Poznaniu, w odbudowanym ze zniszczeń wojennych Pałacu Działyńskich, Oddziału Biblioteki Kórnickiej. Urządzono tam czytelnię naukową (wspólną z Instytutem Zachodnim) z cennym księgozbiorem podręcznym oraz tzw. informatorium, tzn. zdublowane wielkim nakładem pracy katalogi Biblioteki i inne informacje o zbiorach kórnickich. Zorganizowano też sprawną łączność pomiędzy Kórnikiem a Poznaniem. W ten sposób kórnickie materiały naukowe, rosące gwałtownie i coraz lepiej opracowane, zbliżyły się do poznańskiego środowiska naukowego i zaczęły pełnić daleko ważniejszą funkcję kulturalną.

Przedmiotem szczególnej troski Dyrektora Weymana stało się życie naukowe w Bibliotece. O efektach świadczą opublikowane za Jego kadencji wydawnictwa źródłowe (np. słynne *Acta Tomiciana*, t. XV - XVII), opublikowane katalogi rękopisów kórnickich, wielce użyteczny Centralny Katalog Starodruków Wielkopolskich, bogate w treść tomy „Pamiętnika Biblioteki Kórnickiej” (t. 7 - 12, 1959 - 1976 redagowane wprost przez Weymana). W dobrym klimacie wewnętrznym Biblioteki rozwijają się szybko młodzi współpracownicy Dyrektora: publikują swoje prace, zdobywają stopnie doktorskie i dyplomy kwalifikowanych bibliotekarzy naukowych, tak cenne przy opracowywaniu specjalistycznych zbiorów.

Organizując i inspirując pracę podwładnych, współdziałając w wydawnictwach Biblioteki jako wydawca i redaktor, pozostał Stefan Weyman nadal czynnym badaczem naukowym. W swej własnej pracy powracał chętnie do historii prawa polskiego. Zajmowały Go nadal dzieje skarbowości dawnej Rzeczypospolitej, jak o tym świadczy praca pt. *Pierwsze ustawy podłownego generalnego w Polsce (rok 1498, 1520) na tle ówczesnego systemu podatkowego* („Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” XVIII, 1956, s. 11 - 74). Zwrócił się także ku tematom nowym, z historii wojskowości i historii lokacji miast. Wraz z prof. Zdzisławem Kaczmarczykiem ogłosił pracę pt. *Reformy wojskowe i organizacja siły zbrojnej za Kazimierza Wielkiego* (Wydawnictwo MON Warszawa 1958, ss. 176). Sam opublikował *Przywileje lokacyjne miasta Kórnik* i drugą rozprawę z tego kręgu problemowego pt. *Lokacja miasta Bnina* („Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej” 7, 1959, s. 5 - 35; 8, 1963, s. 23 - 33). Niejednokrotnie też chwycił za pióro, by prezentować zbiory kórnickie wobec świata nauki i szerszych kręgów miłośników kultury.

Na 150 rocznicę powstania instytucji Dyrektor Weyman zdołał jeszcze zredagować okolicznościowy tom „Pamiętnika Biblioteki Kórnickiej” (t. 12, 1976), ale wtedy właśnie nastąpił ciężki kryzys zdrowia i zejście ze stanowiska dyrektora (1975 r.).

Stefan Weyman miał wielkie poczucie swojej społecznej i obywatelskiej powinności. Toteż — poza swoimi głównymi miejscami pracy, Uniwersytetem i Biblioteką Kórnicką — angażował swoje zdolności i siły w usługi dla czterech dalszych instytucji. Z dwiema był związany stosunkowo krótko, w okresie „uniwersyteckim”, dwie dalsze absorbowaly Go do końca życia.

Jeszcze przed końcem wojny, sam sterany ciężko okupacją, stanął Weyman na czele dzieła obywatelskiego i charytatywnego najbardziej naglącej potrzeby. Od 1 lutego 1945 r. był organizatorem i pierwszym dyrektorem Wojewódzkiego Komitetu Opieki Społecznej w Poznaniu i na tym stanowisku wypełnił zadanie o niewymiernej wprost doniosłości dla zachowania i odnowienia żywej substancji narodu, a szczególnie dzieci i młodzieży. Ze stanowiska dyrektora ustąpił po przejściu przez Poznań i województwo poznańskie największej fali migracyjnej i z uwagi na zły stan zdrowia, ale swoim doświadczeniem służył instytucji jeszcze przez dalsze dwa lata (do czerwca 1949 r.) jako członek Zarządu poznańskiego WKOS-u.

Jako adiunkt na Uniwersytecie współpracował Weyman przez dwa lata (1951 - 1953) z Kierownictwem Badań nad Początkami Państwa Polskiego w Warszawie. Wykonywane na zlecenie tej instytucji żmudne kwerendy źródłowe nad siecią drożną, osadniczą i skarbową w dawnej Polsce pokrywały się tematycznie z rozprawą doktorską i z kierunkiem własnych prac badawczych Weymana na Uniwersytecie. Przyniosły też widomy efekt w postaci obszernej, szczegółowo udokumentowanej i nowatorskiej w swej interdyscyplinarnej i retrogresywnej metodzie rozprawy pt. *Ze studiów nad zagadnieniem dróg w Wielkopolsce od X - XVIII wieku* (Przegląd Zachodni IX, 1953, nr 6 - 8, s. 194 - 253).

Instytut Zachodni w Poznaniu nakłaniał z kolei Stefana Weymana do podjęcia na nowo przerwanych przez wojnę badań nad historią i ustrojem Pomorza Zachodniego, które to badania po wojnie tak bardzo zyskały na aktualności, ale — wobec ogromu obciążeń Weymana — skończyło się na drobnych publikacjach z tego kręgu tematycznego z lat 1947 - 1949. Natomiast więź organizacyjna pozostała bardzo ścisła. Przyjęty w poczet członków Instytutu w 1951 r., był Weyman później członkiem Komisji Rewizyjnej (1954 - 1961) i wreszcie przez dalszych lat jedenaście (1962 - 1972) — członkiem Kuratorium Instytutu. Dziełem Weymana jest też harmonijna symbioza czytelni naukowej Biblioteki Kórnickiej i Instytutu Zachodniego w Pałacu Działyńskich w Poznaniu.

Najdłuższa wreszcie i najbardziej intensywna była współpraca Stefana Weymana z Poznańskim Towarzystwem Przyjaciół Nauk. W okresie odbudowy Towarzystwa ze zniszczeń wojennych i dynamicznej rozbudowy jego agend był Weyman najpierw przez pełne cztery lata Dyrektorem Biura Towarzystwa z szerokimi uprawnieniami i z rozległym zakresem zadań (1948 - 1952). Na tym stanowisku za-skarbił sobie wiele sympatii i uznania.

Później, już jako członek Wydziału Historii i Nauk Społecznych (od 1958 r.), powrócił znów do pracy w Towarzystwie jako członek Zarządu. Powierzono mu jedną z kluczowych funkcji, a mianowicie obowiązki Głównego Redaktora Wydawnictw Towarzystwa. W ciągu dwunastoletniej kadencji na tym stanowisku (1961 - 1972) Stefan Weyman doprowadził do publikacji 608 pozycji o łącznej objętości 7352 arkuszy wydawniczych, a ponadto sam zredagował 12 roczników „Sprawozdań PTPN”. Kończącym aktem działalności Głównego Redaktora był Jego udział — z ramienia Zarządu PTPN — w Komitecie Redakcyjnym i w ścisłej, trójosobowej Redakcji monumentalnego dzieła pt. *Nauka w Wielkopolsce. Przeszłość i teraźniejszość. Studia i materiały* (Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1973, ss. 1354 in 4°). Po zejściu ze stanowiska Głównego Redaktora Weyman służył nadal Towarzystwu swoim doświadczeniem jako uczestnik prac Komisji Rewizyjnej (1972 - 1978).

Najbardziej zmiennym rysem osobowości Stefana Weymana była Jego niezmienna gotowość do służby społeczeństwu i nauce. Sam będąc utalentowanym badaczem naukowym, przyjmował ofiarnie funkcje społeczne i organizacyjne, aby tylko służyć innym — jako nauczyciel i wychowawca młodzieży, jako organizator życia naukowego i naukowego bibliotekarstwa, jako wydawca i redaktor prac cudzych, jako czuły na ludzką niedolę społecznik. Czynił to często ponad miarę swoich możliwości fizycznych i z ujmą dla własnych osiągnięć badawczych. Pozostawił za to dobre wspomnienie we wielu instytucjach i u wielu osób.

Był odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Medalem Zwycięstwa i Wolności, Medalem 30-lecia PRL, Srebrnym Medalem za Zasługi dla Obronności Kraju i Honorową Odznaką Miasta Poznania.

Spoczął w dniu 8 września 1978 r. w Poznaniu na cmentarzu junikowskim.